

Sandra Bernotaitė: Esu iš tų rašytojų, kurie tiki, kad literatūra gali pakeisti pasaulį

*Novelių rinkinio „Gaisras“, pelniusio metų pirmosios knygos titulą, dviejų romanų, kūrybiniam rašymui skirtos knygos, tinklaraščio grafomanija.com autorė **Sandra Bernotaitė** gerai pažįstama ir pasauliolietuvis.lt skaitytojams. Jau dešimt metų Australijoje gyvenanti rašytoja teigia: „Nesvarbu, kur tuo metu esu, Lietuvoje ar Australijoje, lietuviška terpė yra ne geografinė, o psichinė erdvė, kuriai priklausau.“ Kalbamės su Sandra apie rašymą, gyvenimo svetur patirtis... ir vėl apie rašymą.*

Kalbėdama apie savo romaną „Katė, kurios reikėjo“ minėjote, kad jame siekėte pažvelgti į Lietuvą tarsi iš šalies. Ar tokį pasakojimo būdą lėmė tai, kad iš tikrųjų gyvenote toli nuo Lietuvos, supama kitos šalies kultūros? Gal jos pažinimas leido geriau suvokti ir Lietuvoje vykusius ir vykstančius reiškinius?

Pastebėjau, toks pasakojimo būdas yra būdingas daugeliui gerų rašytojų. Pasakoti apie save taip, tarsi skaitytojas nežinotų nei kas tu, nei iš kur tu, atverti aplinkybes taip, tarsi ir pats pirmą kartą jas matytum. Rašyti su nuostaba pasauliui, kuriame gimei ir augai, perteikti tą nuostabą ir dalintis – argi ne šitai mes randame literatūros klasikoje ir tarsi matome autoriaus akimis, net pradedame manyti, jog žinome, ką reiškia gyventi jo laikais, būti jo kailyje. Tiesiog mintis apie tai mane aplankė būtent pagyvenus užsienyje ilgiau nei trunka turistinė kelionė ar dalyvavimas seminare, ar vieno semestro studijos. Pagavau skirtumą, ką reiškia skaityti užsieniečio romaną, kurio veiksmas vyksta būtent toje vietoje, kurioje dabar esi apsistojusi.

Pavyzdžiui, Niujorkas ir jo personažai. Amerikos kultūra juk labai stipri, gausiai eksportuojama ir mielai vartojama Europoje. Seniau, kaip turbūt ir daugelis lietuvių skaitytojų, manydavau, kad garsūs autoriai kuria savo personažus ir siužetus, pasitelkdami savo genialią vaizduotę. Bet kai pamačiau tuos personažus lakstančius po Niujorko gatves, tikrus, dabar egzistuojančius, kai atpažinau ir patį miestą kaip personažą... Man atsivėrė akys. Supratau, kad apie Vilnių irgi turiu rašyti taip, tarsi rodyčiau jį žmogui iš kitos šalies, gal niujorkiečiui, gal melburniečiui.

Žinoma, padeda ir kitos kultūros pažinimas, visiškas panirimas į ją. Tačiau pirmaisiais metais nelabai tą kitą kultūrą gali pažinti, kol kas matai tik paviršių ir nujauti, kad daug kas yra kitaip, kultūrinė aplinka neatpažįstama, ir pradžioje tai komfortiška, nes gali pabėgti nuo savosios, vėliau nelabai – ištinka kultūrinis šokas. Paskui susitaikai ir netgi šiek tiek imi tapatintis su aplinka. Dar vėliau supranti, kad negali susitapatinti su ja, kad esi, kas esi, ir visada būsi svečias iš ten, kur gimei ir subrendai. Turbūt yra ir dar daugiau gyvenimo užsienyje etapų ir išgyvenimų, bet mano patirtis baigiasi ties dešimtmečiu.

Neseniai viename savo tekste svetainėje *pasauliolietuvis.lt*, ragindama jaunimą įgyti gyvenimo svetur patirties, rašėte: „pagauni save norinčią pasakyti jaunam žmogui: būtinai, būtinai išvažiuok, bent trejiems metams, net nemoku papasakoti, koks tai jausmas - būti laisvam, oriam, jausti aplinkinių pasitikėjimą“. Galbūt šis jausmas ir įkvepia drąsos savo straipsniuose be užuolankų kalbėti aktualiomis temomis. Minėjote, kad laikote tai kiekvieno rašančio žmogaus pilietine pareiga.

Nesu drąsi. Kiekvieną kartą, parašiusi straipsnį, kuriame yra mano nuomonė „be užuolankų“, jaučiu siaubą. Nesvarbu, kur tuo metu esu, Lietuvoje ar Australijoje, lietuviška terpė yra ne geografinė, o psichinė erdvė, kuriai priklausau. Būti atstumtai tos erdvės yra baisus jausmas ir to norisi išvengti. Norisi, kad mane mylėtų, kad gerbtų, kad susilaikytų nuo žeidžiančių komentarų. Bet suprantu, kad pasaulyje nėra tokių saugių vietų, kur nesusidurtum su kito žmogaus ego ir negautum iš jo smūgių. O jeigu tavo oponentas yra beveidis anonimas ir jaučiasi saugus...

Gan anksti supratau, kad mano pozicija turi būti atvirumas ir kalbėjimas savo vardu, priimant riziką, kad būsi nemėgstama ir tapsi pažeidžiama. Manau, mums reikia daugiau vardų ir veidų, kurie apie save ir apie mūsų sociokultūrinę aplinką

atvirai sakytų nepatogius ir nemalonus dalykus. Tai mūsų reikalai, tai mūsų namai, mūsų žmonės, tik mes turime teisę būti kraštutinai savikritiški.

Kai kurie mano straipsnių ir kūrinių skaitytojai bando mane išmesti iš tėvynės konteksto, sako, kad išvykusieji praranda teisę kalbėti apie tai, ką paliko. Bet aš nepalikau. Ir nė vienas išvykėlis išties negali palikti savo tėvynės. Mes išsivežame ją su savimi ir vis dar esame savo tėvynės istorijos, kultūrinės terpės, gyvenimo būdo, gimtosios kalbos ekspertai. Va, tik gimę svetur vaikai jau gali būti kitokie. Bet tai kita tema.

Taip, kiekvieno rašančio žmogaus pilietinė pareiga yra kalbėti apie dalykus, kurie kartais – ypač menininkų – atmetami kaip „nešvari politika“, mat visa politika atrodo nešvari. Mano manymu, bet kokia pilietinė pozicija, netgi kraštutinai pasyvi, visgi yra pozicija. Bėgliai yra ne tie, kurie emigravo, o tie, kurie liko, tačiau apsimeta, kad gyvena kažkur kitur ir artimiausioji aplinka su jos problemomis jų neliečia. Tokie žmonės susikuria simuliakrą ir linksminasi. Tas išvykimas iš Lietuvos bent trejiems metams gali būti naudingas ir tuo, kad susivoksi, jog tapatybė yra svarbi. Įmanoma apsimesti kitu būnant Lietuvoje, bet užsienyje tave demaskuos per sekundę, dar nepravėrus burnos. Ir baigsis ta vaidyba. Nors save apgaudinėti ir ten gali...

Akivaizdu, kad tokios Jūsų nuostatos veikia ir skaitytojai nelieta abejingi – visi Jūsų tekstai itin gausiai skaitomi. Nors jie būna labai skirtingi: vieni emocionalūs, kiti veikia analitiškai, argumentuoti, remiatės tyrimais, pasitelkiate kitų autorių mintis tuo klausimu. O tematika labai įvairi. Kaip renkatės temą ir jos pateikimo formą?

Tema pasirenka mane! Ruošdamasi rašyti straipsnį ar esė, klausausi, kas darosi mano viduje, kur man labiausiai skauda, nuo kurios temos užverda kraujas. Prieš dešimt metų mano lentynose dominavo grožinė literatūra, o dabar jau greit bus atvirkščiai. Nuolat skaitau kitų straipsnius ar knygas apie man rūpimas temas, vedu tokių temų sąrašą. Pateikimo formą renkuosi sąmoningai: norisi sujungti racionaliąją dalį su emocionaliąja, rasti ar suformuluoti idėjas, iliustruojant jų pasirinkimą savo asmeniniais išgyvenimais. Taip veikia komunikavimo mechanizmas – juk net filosofai ar fizikai neapsieina be metaforų ir alegorijų, o tokių pavyzdžiai ateina iš asmeninės patirties, iš vaizduotės.

Man kalbėjimas tokia forma atrodo labai organiškas, nes juk iš tiesų taip ir yra:

domėdamasi lietuvių bendruomenės ar visos žmonijos klausimais, perleidžiu juos per savo regėjimo prizmę. Manyje tos temos ima rezonuoti ir veržtis būti užrašomos – telieka rasti platformą publikacijai. Rašau straipsnius iš egoistinių paskatų: noriu suprasti daugiau tiek apie kurį dominantį reiškinių, tiek apie save pasaulyje ir pasaulį savyje. O jeigu pasidalini mintimis apie tai, jeigu sulauki reakcijos iš auditorijos ar bent pajunti, kad tokia auditorija egzistuoja, tyliai skaito tavo mintis, jas siunčia toliau, dalinasi... Tai jau viltis, kad tavo mintis materializavosi ir kažką keičia.

Regis, brėžiate ribą tarp literatūrinės kūrybos ir straipsnių? Ar skiriasi literatūros ir publicistikos rašymo tikslas, procesas, skaitytojas?

Skiriasi funkcinis pasakojimo stilius ir santykis su auditorija. Literatūrinė kūryba reikalauja didelio emocinio intymumo ir atvirumo, novelėje ar romane kuriu savitą pasaulį, jis gali būti fantastinis, gali būti groteskiškas ar absurdiškas, ar utopinis. Literatūra yra žaidimas, provokuojantis jausmus ir leidžiantis skaitytojui pabūti kito žmogaus – autorės ar jos personažų – kailyje. Literatūra leidžia išgyventi temą, o publicistika – supažindina su tema, suteikia informaciją, stimuliuoja mąstymą.

Publicistikos tikslas, bent man, yra tyrinėti pasaulį, apibrėžti savo bendruomenės būdą, iškelti kolektyvinę sąmonę dalykus ir juos įvardinti garsiai. Publicistika siekia išprovokuoti viešą diskusiją, kuri privestų prie politinio kismo (nebūtinai radikalaus).

Abiem atvejais reikia pamatinės idėjos, kitaip tariant, žinios, kurią bandai perduoti. Kaip sakė Antonas Čechovas, svarbiausias rašytojo darbas yra rasti ir suformuluoti klausimą. Literatūros kūrėjai neieško atsakymų, atsakyti turi skaitytojas, kiekvienas pats sau. Ko gero, publicistai ne tik kelia klausimus, bet ir ieško atsakymų, bent jau pateikia galimus atsakymų variantus – tai ir yra jų provokacijos esmė. Nenorėčiau ir turbūt net negalėčiau publikuoti teksto, kuris neturi panašios užduoties ir prasmės. Kas panašu tarp mano kuriamos literatūros ir publicistikos, manau, tai atvirumo lygmuo, į kurį pakviečiu skaitytoją.

Tikriausiai dar kitokia tinklaraščio grafomanija.com ir kūrybiniam rašymui skirtų straipsnių rinkinio „Laisvojo rašymo elementai“ misija? Spėju, kad pastaroji knyga turėtų būti graibstyte graibstoma, ypač jaunųjų „grafomanų“, nes literatūros lietuvių kalba šia tema labai mažai:

matyt, dauguma menininkų nelinkę atskleisti savo „virtuvės“ paslapčių?

Tie rašytojai, kurie nelinkę atskleisti savo kūrybos paslapčių, mano manymu, dažniausiai tiesiog neturi ko atskleisti. Jie kuria intuityviai. Jų „virtuvėse“ betvarkė. Jų knygos mane domina mažiau negu jie patys, kaip personažai.

Knygą „Laisvojo rašymo elementai“ jau įpratau vadinti „studija“ – tai nėra paskirų straipsnių rinkinys, o gan nuosekliai išdėstytas mano priėjimas prie rašytojo amato. Galima sakyti, tai yra metodo užuomazga, dar ne iki galo išvystyta, bet jau leidžianti ja remtis dirbant su pradedančiaisiais ir pažengusiaisiais rašytojais.

Šios knygos misija yra padėti rašančiam žmogui ruošti kūrybai. Nebūtinai jaunam žmogui. Esu tikra, kad vyresniesiems debiutuoti sunkiau ir jiems ypač stengiuosi padėti. Taip pat knyga pravers tiems, kurie nori išmokti skaityti literatūrą profesionaliau: matyti teksto elementus, analizuoti kūrinio sandarą, mėgautis puikia jo struktūra arba nedaryti nuolaidų tekstui, jei jis neišbaigtas ir tėra autoriaus minčių kratinys. Taigi čia matau platesnę misiją: kelti bendrą lietuvių auditorijos literatūrinį išprusimą. O dar plačiau: kelti šalies kultūrinį lygį. Matyt, esu iš tų rašytojų, kurie tiki, kad literatūra gali pakeisti pasaulį. Ne viską, ne iš pamatų, nors, kita vertus, menas koreguoja būtent pasaulio pamatus. Juk dideli ekonominiai ir politiniai pokyčiai prasideda nuo kultūrinių.

Galiausiai revoliucijos kyla iš minties, o mintis visų pirma turi būti užrašyta, paskui tiražuojama, skaitoma, perduodama, kol įgauna virusinį atspalvį ir ima keisti bendruomenės kūną – paskatina imtis veiksmų. Rašytojas Michelis Houellebecqas, pasirodžius jo romanui, kuriame daroma prielaida, kad Prancūzijoje į valdžią ateis musulmonai, buvo paklaustas, ar jo kūrinys gali išprovokuoti smurtinį atsaką (kitais tariant, revoliuciją, karą). Jis atsakė, kad negali, nes romanas yra per ilgas tekstas. Revoliucijas sukelia trumpi tekstai. Čia galima būtų prisiminti Martino Lutherio religijos reformų išdėstymą punktais, tezėmis. Visi iškart suprato, ką reikia daryti!

Galima sakyti, kad savo studija apie rašymą siečiau sukelti šokią tokią revoliuciją lietuvių literatūriname rate – sudėliočiau mintis gana glaustai. Dėstydamą argumentavau, kad literatūra nėra išskirtinė meno rūšis, kurios nebūtų galima išmokti. Atakavau „elitinės“ literatūros atstovų puoselėjamą stereotipą apie įgimtą (ar Dievo duotą) talentą ir būtiną visišką kūrybos laisvę be formos ar žanro rėmų. Netiesa, rašymo galima išmokti: iš kitų meistrų, iš gerai ar prastai parašytų

knygų. Jei tik matai literatūros elementus, gali mokytis savarankiškai. O puikias knygas, kurios gauna didžiausius apdovanojimus, parašo ir tie autoriai, kurių diplomai niekaip nesusiję su filologija. Galiausiai iškristalizavau esminę mintį, dėl ko mes turime mokytis metodų ir žiūrėti į literatūros kūrinius panašiai, kaip žiūrime į architektūros statinius: rėmai ir taisyklės apibrėžia erdvę, kurioje galime būti laisvi, o laisvė – kūrybos pagrindas.

Jau kuris laikas kalbama apie didžiulius emigracijos mastus ir būtinybę ieškoti būdų, kaip išvykusiųosius sugražinti atgal į Lietuvą. Kas, Jūsų manymu, galėtų paskatinti juos sugrįžti?

Širdis. Tik paties žmogaus širdis gali jį sugražinti tėvynėn. Ne kokie ekonominiai ar politiniai išskaičiavimai, ne išorinis kvietimas ar spaudimas. O jei kažkas tikisi masinio emigrantų sugrįžimo, tai toks gali įvykti tik atsitikus dideliam sukrėtimui, kurio nelinkiu, arba rasti iš mažų teigiamų pokyčių. Abiem atvejais turi ateiti virsmo taškas, kai žmonės kasmet grįžinės nebe tūkstančiais, kaip dabar. Nepamirškime, kad žmonės nuolat grįžta. Ir galbūt grįžta būtent tie vienetai ar dešimtys, kurie artimiausioje ateityje padarys esminius pokyčius Lietuvoje. Migracijos nereikia bijoti. Viskas bus gerai.

Ačiū už pokalbį.

Kalbino Audronė Jonikienė

pasauliolietuvis.lt

Mielai pasidalysime svetainėje ir žurnale skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

